

НЕБОЈША ПЕТРОВИЋ*
Висока школа за комуникације
Београд

УДК 321.7(497.113):316.647.5

Прегледни рад
Примљен: 24.01.2020
Одобрен: 15.02.2020
Страна: 125-142

ГАШЕЊЕ ГРАЂАНСКИХ СТРАНАКА У ВОЈВОДИНИ НАКОН ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Сажетак: Отргнувши се из идеолошких окова КПЈ наша наука постигла је значајне резултате и у осветљавању процеса гашења грађанских странака након Другог светског рата. Међутим, као и по многим другим питањима, овим догађајима у северној српској покрајини није посвећена одговарајућа пажња. Аутор је користећи постојећу литературу, а пре свега архивску грађу осветлио овај процес и на простору Војводине. Рад је подељен да два дела. Први део се односи на странке које су одбиле сарадњу са влашћу у оквиру Народног фронта. Док се други део бави тзв. сапутницима револуције, односно странкама које су биле део ове важне организације.

Кључне речи: револуција, демократија КПЈ, странке, парламентаризам, терор

КПЈ је политички утицај успостављала не само захваљујући ратној победи и самим тим, огромној моралној снази у односу на политичке противнике, већ и војној сили коју је поседовала. Издајницима нису проглашавани само они који су тесно сарађивали са окупационим властима, већ и они који су подржавали или били симпатизери четничког покрета, или једноставно, због обичних антикомунистичких ставова и изјава, како за време, тако и пре рата. Проредити потенцијалне непријатељске редове и ширењем страха у зачетку угасити сваку наду у могућност „повратка на старо”, били су најважнији мотиви крвавог пира који су револуционари спроводили широм Југославије. Ипак, док су у осталим југословенским крајевима са пристизањем партизанских јединица ликвидације трајале неколико дана или недеља, у Војводини је терор институционализован формирањем Војне управе.

Истина, победници су нагомилани бес акумулиран ратним страхотама највише искаљивали на Немцима и Мађарима, али је политичким моћницима у војничким униформама овакво стање пружало довољно времена и ресурса да истраже политичку прошлост, па и тренутно расположење скоро сваког сумњивог појединца. Сумњивце је идеолошки најисправније било тражити у редо-

* nebojsa.petrovic1973@gmail.com

вима грађанских странака. Нема сумње да је и у Војводини било политичара чије је држање за време окупације било више него неприкладно. Ипак, највише је било оних који су године окупације провели у политичкој пасивности, увиђајући велику несразмеру између безначајности своје евентуалне активности и ризика коју она носи. Међутим, не треба занемарити бројност присталица разних предратних странака, који су активно помагали патриотске снаге, па и не мали број који су учествовали и живот дали борећи се у редовима НОП. Али, и поред великих идеолошких и политичких разлика, мало их је било попут Александра Шeviћа, члана Извршног одбора СДС, који је пришивши НОП-у и ушавши у ГНОО Војводине, постао толики верник комунистичке идеологије, да се због комунистичке будућности одрекао и свог великог имања надомак Руме. (Николин, 1996: 392)

Заправо, заједничка жеља већине односила се на обнављање својих странака и некадашње парламентарне утакмице. Можда је и код неких од тих, свакојаким политичким марифетлцима међуратног доба прекаљених политичара, крај рата упалио у срцима искру нове наде, али она се није, као код Шeviћа, распламсала у веру непатвореног идеалисте. То је и било тешко, имајући у виду нескривено испољавање неповерења и константне сумњичавости од стране комунистичких „другова”. Чак и непроцењива корист, коју је на пример доносио у новоформираној ХРСС ангажман жупника Петра Маснића, или труд и енергија коју је Александар Жижа, припадник СДС улагао подржавајући КПЈ, није било довољно да би се овакви политичари сматрали другачије од обичних „сапутника револуције”. Разочарани они су се, хтели не хтели, враћали свом јату. С тим, што се сада разочараност претварала у мржњу, која се, као код Драгољуба Јовановића претакала у необуздану храброст.

Дакле, она је искра, ако је уопште и било, потпомогнута у значајној мери разумевањем политичке реалности њихова дотадашња схватања померила у лево, али само до тачке где распознајемо реформаторе. Неопходност реформисања либералног капитализма истицана је и у државама западних савезника. Заправо, КПЈ је ишла у прилог чињеница да су у целој послератној Европи, укључујући и Велику Британију и Француску, преовладале идеју које су биле блиске њеном социјалном програму и економској политици. Сходно томе, и политичке странке које су се појавиле на послератној политичкој позорници у Југославији, као што смо већ навели, не само да нису биле странке деснице, већ странке које су још у међуратном периоду унели у своје програме извесне социјалистичке елементе. Па ипак, прихватање и најрадикалнијих социјалних мера, није подразумевало и прихватање болшевичке идеологије. Заправо, најближи сарадници КПЈ из реда грађанских странака успротивили су се тек када су комунисти развејали и најмању наду у могућност опстанка парламентарне демократије.

За разлику од њих, комунистима политичка блискост није ништа значила. Они су поштовали униформност и тежили једноумљу. Због тога су друге политичке странке и њене припаднике одувек сматрали природним непријатељима. Револуционарно искуство претходних епоха учило их је да према непријатељима не треба имати милости. Ако је код револуционара милост

сматрана слабошћу, она код војника и није узимана у обзир. Стога, мора да је повратак у своја места за време Војне управе, оних који су због националног или политичког рада ослобођење дочекали изван Војводине, изгледао, сликовито речено, као склањање од кише под олук. Тако је Сава Селенић, професор из Руме, члан Главног одбора Самосталне демократске странке, који је за време рата присилно исељен у Осијек, ликвидиран после рата само зато што је наводно био англофил и непријатељ Народноослободилачког покрета. (Бјелица, 2008: 90) Грађански политичари су сличну судбину, попут несрећног професора из Руме, могли очекивати, нарочито у мањим војвођанским местима. У таквим срединама стратегија, па ни наредбе Покрајинског комитета да се због међународних околности применом толерантнијег односа привуку у редове Народног фронта и грађански политичари једноставно су игнорисане или чак критиковане. Своје ставове они су упорно бранили тврдњама да ови људи „не уживају ни од раније неки нарочит углед. Због тога се није њима придавала посебна пажња, јер увлачењем таквих људи у више одборе ЈНОФ-а не би оснажили ЈНОФ, него ослабили и срозали донекле углед”. (Роров, 1986: 146)

Изгледа да је у том крајње хаотичном и несигурном времену судбина људи у војвођанским местима зависила од способности скривања док „олуја не прође”, или најчешће од менталитета, личних ставова, амбиције и жеље за доказивањем одговорних комуниста. Како објаснити чињеницу да су поједини предратни политичари стрељани док су другима, окривљеним за иста или тежа дела греси опроштени. Тако је Тома Милунов, демократа из Беле Цркве, због припадности четничком покрету ликвидиран после ослобођења. С друге стране је Милан Ковачеву, члану Главног одбора Самосталне демократске странке и члану четничког Обласног националног комитета за Војводину, дозвољено да мирно умре на свом поседничком имању у Банату. (Бјелица, 2008: 89)

Када се почетком 1945. године окончањем Војне управе олуја стишала, опасност за политичке противнике још није ишчезла али је значајно смањена. Покрајински комитет је успоставио контролу над нижим партијским структурама и његови политички планови у вези предратних странака и политичара почели су да се спроводе. Међутим, како је приметила Јелена Попов, КПЈ је у исто време заоштравала услове за улазак у ову организацију. Док је раније било довољно антифашистичко расположење и подршка НОБ-у, сада се поред захтева за одрицањем индивидуалности и вођења самосталне политике захтевало и признавање дотадашњих револуционарних тековина. (Роров, 1986: 147) Чак и онда када су ушли у Народни фронт, сматрани су више противницима него сарадницима на истом послу. За комунисте све грађанске странке, било да су у Народном фронту или изван ове организације, нису представљале ни „демократску опозицију” ни коалиционог партнера. Они су, као што их је описао Кардељ неколико година касније, били контрареволуционарна средства реакције, које предводи буржоазија. (Слободна Војводина, 19. јануар 1949.) Многи политичари су због недостака снажне свести о конкретним циљевима и задацима, али и страха и често опортунизма прихватили овакве услове. Њима није недостајало политичке страсти, али то нису били авантуристи спремни да се отисну у непознато, уздајући се само у храброст и срећну звезду. Мало је било

оних који су по овим или било којим другим питањима били спремни да комунистима упуте отворене изазове. Осим тога, њихова реална политичка снага на простору Војводине је још у међуратном периоду била драматично окрњена, да би после избора 1938. године постала минорна. Њихови захтеви превазилазили су њихове могућности. И поред тога што су пре и за време рата били антифашистички настројени, они су се после ослобођења у очима комуниста и захваљујући бесомучној пропаганди нашли на пораженој страни и као заговорници превазиђеног система. Имајући то у виду, као и чињеницу да су и од стране западних савезника препуштени милости КПЈ, није ни чудо што је отпор револуционарним намерама ратних победника био више индивидуалан и усамљен, него синхронизован заједничким плановима и акцијама. Појединци који су имали храбрости и воље да пружи отпор нису могли очекивати масовну подршку својих страначких колега, већ су они и њихови планови били поражени управо у сопственим странкама. Изоловани и искључени из политичких странака, представљали су лаку мету, најпре медијима а касније и репресивним државним органима.

Овакав сценарио је једино мимоишао Демократску странку. Она и њен лидер Милан Грол требају да захвале чињеници што се њено деловање односило махом на Београд и што је опозициону активност окончала управо онда када је КПЈ одустала од политике одржавања привидног парламентаризма. Заправо, пошто је одбила сарадњу са КПЈ у оквиру Народног фронта, Демократска странка је прва понела опозициони барјак, али је у исто време због чињенице да је странкама било забрањено да се организују изван центра у којем је била њихова централа, одузела себи макар и и минималне могућности да делује изван Скупштине и главног града. (Коштуница, Чавошки, 2011: 167)

Ово ограничење се негативно одразило на утицај странке у Војводини, у којој је и иначе имала миноран утицај. Осим тога, судбина Томе Милунова мора да је многим његовим страначким пријатељима одузела храброст која је била неопходна да се страначка организација обнови и на северу Србије. Чак и истакнути предратни политичар адвокат из Крстура Славко Шећеров, осим „резервисаности према послератној власти” свој ауторитет и политичко искуство није ставио у службу организовања страначког чланства и симпатизера у Покрајини. (Бјелица, 2008: 90) Руку на срце, таквом стању је највероватније у највећој мери кумовао председник странке Милан Грол. Вероватно је због безбедности својих страначких пријатеља, политичку делатност базирао на говоре у Скупштини и страначки лист „Демократију”. С друге стране, и онима чија је политичка страст и мржња према револуционарним мерама КПЈ била јача и важнија од сопствене безбедности, због недовољне подршке страначке централе из Београда, није преостало ништа друго осим да се удруже са познатијим војвођанским политичарима из других странака. Мали утицај на становништво и политичка пасивност допринели су томе да се о војвођанским демократама није дискутовало на комунистичким партијским форумима нити посвећивала значајнија пажња у државним органима. Пошто нису представљали опасност, о њима, практично и нема значајнијих података у архивским документима.

То се не може рећи и за Самосталну демократску странку. Њено одвајање од Демократске странке било је инспирисано, између осталог и специфичним војвођанским разлозима. Иза странке су у Војводини стајали познати јавни радници и она је у бирачком телу, за разлику од осталих опозиционих странака имала респектабилну подршку. Међутим, још у међуратном периоду дошло је до размирица и подела око значајних политичких питања која су тих година оптерећивали јавност. Тако је лична нетрпељивост између вођства СДС у Новом Саду на челу са Александром Мочом и панчевачког политичара Дуде Бошковића, додатно продубљена њиховим опречним гледањима на питање уставног положаја Војводине. (Конџар, 1995: 309) Вођство странке није ни за време рата било сагласно по питању заузимања јединственог става према окупатору или партизанском и четничком покрету.

Односи у странци се нису променили ни после рата. Различити погледи и ставови на најважнија питања довели су до подела и ослабили политичку позицију у односу на владајућу КПЈ. Док код појединих страначких вођа и дела чланства није било дилеме око прихватања сарадње са комунистима, односно уласка у НФ, други су остали пасивни или поставши део ванфронтовске опозиције отворено се супротстављали револуционарним мерама КПЈ. Заправо, ту се и није радило, као код неких других странака, о конкретној страначкој одлуци, већ се свако понашао сходно својим интересима и савести.

Они који су врбовани или самоиницијативно приступили народноослободилачким одборима и фронтовској организацији били су вешти политичари, али због негованих грађанских навика, неистрајних политичких идеала. Захтеви новог времена далеко су превазилазили њихове могућности. Сходно њиховом предратном утицају и улози у друштвеном и политичком животу државе или места у којем су живели, они су у наведеним организацијама, од стране КПЈ бирани на више или мање значајно место. Најзапаженије место добио је Александар Моч, који је постао председник Јединственог народно-ослободилачког фронта Војводине. (Врговић, 2011: 32) Због предратних политичких иступа, изгледало је да и Дуда Бошковић може пружити значајан допринос изградњи новог друштва, те је позван и прикључен као народни посланик у Привремену народну скупштину. Александар Шевић је практично постао део комунистичког естаблишмента, а Александар Жижа је по повратку из немачког заробљеништва „јуришао у Народни фронт” и као посланик ушао у Привремену народну скупштину и Уставотворну скупштину. (Бјелица, 2008: 91) Из редова чланства СДС било је у скоро свим војвођанским местима активних сарадника НФ.

Они који то нису прихватили за Партију су били издајници народа и државе, сарадници окупатора или четничког покрета. Међутим, дугорочно гледано, сви некадашњи чланови СДС, осим ретких појединаца попут Александра Шевића, било да су сарађивали са комунистима или били отворена опозиција, сматрани су природним непријатељем. Сви су сматрани представницима буржоазије и буржујима са којима је коначан обрачун неминован. Члановима Партије је нарочито тешко падала оптужба која је представљала и озбиљно

упозорење, да су им политички ставови слични грађанским политичарима, нарочито високим фронтовским функционерима из СДС.

Заправо, странка после рата није обновила свој рад. Као и другим странкама, осим ХРСС, тако нешто и није било дозвољено. Појединци су могли организовати илегалне састанке, као што је учинио Дуда Бошковић, али захваљујући многобројним доушницима и одлучним акцијама режима, такве активности су успешно сузбијане. Истина, органи странке су сазивани, али од стране КПЈ, када је требало осудити политичке противнике власти из редова СДС. По правилу, комунистички противници су постајали и непријатељи народа, а самим тим и недостојни чланства у СДС. Такви људи су критиковани и блаћени од стране својих некадашњих сарадника и пријатеља. Сматрало се да ће и формалним изbacивањем из странке, која и поред тога што више и није самостално доносила одлуке, они изгубити сваки легитимитет за било какво политичко деловање. Осим тога, овакви скупови су били и добра прилика да се ширем чланству још једном укаже на непотребност самосталног политичког деловања. „Све оно што смо ми желели данас се у програму Народног фронта и у његовој политици у потпуности остварује...Из изложеног недвосмислено је да је програм Самосталне демократске странке утеловљен и остварен у програму и политици Народног фронта”, објашњавао је уз претње онима који тако не мисле, председник Народне скупштине Војводине и предратни функционер СДС Александар Шевић. (Слободна Војводина, 21. септембар 1945.)

Па ипак, и када су се са оваквим ставовима слагали и безусловно прихватили сарадњу у оквиру НФ, тамо где њихова активност није могла бити контролисана и усмеравана они су одстрањивани и на њихова места је долазио проверени кадар. Тако Александра Моча и поред изненађујуће упорности, није могла спасити висока фронтовска функција да се одржи на челу Матице српске. Одолевајући неколико месеци свакојаким притисцима и насилничким покушајима промене руководства ове значајне културне установе, Моч је почетком септембра морао прихватити пораз. Слободна Војводина, 3. септембар 1945.) Када су средином наредне године проценили да им више није потребан ни у НФ, ПК је донео одлуку да се Моч смени са положаја председника. Смену је требало извршити тихо, на основу докумената о наводној привредној сарадњи са окупатором. (А.В, Записник са састанка ПК КПС за Војводину од 23. августа 1946.) Да ли због Мочеве незаинтересованости или страха од наведених докумената, друга смена је за разлику од одласка из Матице протекла неприметно.

Његов дугогодишњи страначки колега Александар Жижа искористио је ово одстрањивање да себе наметне као најзначајнијег грађанског политичара који партиципира у комунистичкој власти Војводине. Али и његово одушевљење са новим сарадницима није дуго трајало. Већ крајем 1946. године, пре него што је изабран за председника Покрајинског одбора Народног фронта Војводине, он своје разочарање и забринутост не крије. После тортуре кроз коју је прошао Драгољуб Јовановић, Жижа својим политичким друговима и пријатељима, међу којима је било доушника, саопштава слутњу и о сопственој пропасти. (А.В. Записник са седнице Пк КПС за Војводину од 10 септембра

1946.) Вероватно је тада размишљао колико дубина пада грађанских политичара зависи од степена блискости са револуционарима. Тако да је и он, само нешто касније од Драгољуба Јовановића, са јавне сцене, као адвокат и непоправљиви непријатељ отишао у затвор.

Али и док је љубав са режимом трајала, ови политичари нису само уживали у оним строго контролисаним мрвицама власти које су им комунисти наменили, већ су савезништво морали потврдити нападајући своје дојучерашње страначке колеге који нису прихватили утапање странке у Народни фронт. Ту се пре свега мисли на Дуду Бошковића познатог предратног политичара, чија је опозициона активност започела још Привременој народној скупштини, да би кулминирала његовом осудом уласка Самосталне демократске странке у Народни фронт. Нарочито је жестоко критиковао доношење Закона о аграрној реформи и колонизацији. Довео је у питање легитимност саме Скупштине да донесе овај Закон који је од виталног значаја за Војводину, јер има сразмерно најмање делегираних посланика из Покрајине. „Види се да су на доношењу овог закона радили људи који нису Војвођани, а видећемо да ли ће ко од Војвођана суделовати при спровођењу његовом... На жалост треба да утврдимо то да наш народ у Војводини не учествује у овоме раду.” (Petranović, Štrbac, 1977: 157)

Угроженост Војводине и њена експлоатација од стране Београда била је пре рата најважнија ставка у политичком програму Дуде Бошковића. Највише захваљујући таквим ставовима дошло је у том периоду и до његове сарадње са КПЈ. Међутим, у новој Југославији под комунистичком влашћу указивати на експлоатацију или неравноправност представљало је сепаратизам и самим тим издају државних и народних интереса. Управо је то и изнео на Првој свечаној Скупштини Војводине Јован Веселинов Жарко, један од најважнијих комунистичких функционера Покрајине. Иначе, он је у свом реферату на овом политички изузетно значајном месту, посветио неувобичајено велику пажњу политичару из СДС. Дуда Бошковић је у том тренутку за њега и за Партију био најопаснији непријатељ, против кога се „народна власт мора свим силама и средствима борити.”

Пошто је Бошковић још раније махом од стране некадашњег чланства Самосталаца почео у Панчеву и његовој околини изградњу мреже својих присталица, борба Партије и државних органа против ових активности већ је била у пуном јеку. Окружни комитет КПС за јужни Банат је само три дана после Веселиновљевог говора на Свечаној Скупштини Војводине доставио Покрајинском комитету детаљан извештај о „раскринкавању Дуде Бошковића и изоловању његовог утицаја на село и бивше присталице.” У Извештају се наводи да су месне организације обавиле „разговор са сваким његовим човеком” и на тај начин их убедили да на конференцијама у својим местима иступају против Дуде Бошковића. (А.В.Ф.334. 1105)

Али то није било довољно, већ је КПЈ захваљујући ефикасном „убеђивању” својих људи, лако организовала конференцију делегата Самосталне демократске странке из целог јужног Баната, уз учешће Александра Шевића и

Александра Жиже. Конференцијом је председавао стари Самосталац и посланик Народне скупштине Војводине Миливој Ђуричин. Поред председавајућег, сви говорници су величали тековине НОП-а, Јосипа Броза Тита, сарадњу са КПЈ у оквиру Народног фронта, и нарочито осуђивали деловање Дуде Бошковића и његових сарадника. На крају је једногласно усвојена Резолуција, која је осудила „издајнички рад свих самосталаца који се налазе ван НФ”. Дуда Бошковић је оптужен да је изневерио програм странке, због чега је изгубио легитимитет „да ради и говори у име СДС те се она од њега и његовог рада ограђује”. (Слободна Војводина, 21. септембар 1945.) Режим своју активност није ограничио само на места која су традиционално наклоњена Бошковићу, (Панчево, Алибунар, Ковачица), већ и по осталим градовима и селима у којима су политичари из СДС одбијали сарадњу са КПЈ. Такви су по правилу проглашавани Дудиним људима и сарадницима. Можемо само замислити кроз какве су тортуре и притиске ти људи пролазили, имајући у виду анонимност у односу на страначке функционере и провинцијални карактер места у којима су живели.

Упорна и немилосрдна политичка и морална дискредитација, није задовољавала КПЈ, када су у питању били непријатељи попут Дуде Бошковића. Такве људе је требало додатно повредити и понизити, тако што ће њихову грађанску господштину испрљати балканским глибом, који ће угасити сваку вољу за пружање отпора изградњи социјалистичког друштва. Пошто су му пронашли слабу тачку, Дуда је могао послужити као пример осталим, тренутним и потенцијалним непријатељима.

Нема сумње да је његовом успешнијем политичком деловању штетила чињеница да је он био један од ретких адвоката у Југославији који се није устручавао да пред Судом националне части ревносно брани, не само оптужене за сарадњу са окупатором, већ и оптужене Немце за ратни злочин. То није било време кад се у Југославији правда заснивала на посвећености поштовања правне науке и законских прописа. Иначе, мржња према Немцима је тада у целој Европи, код већине људи угушила и најмању самилост према припадницима овог народа. Ту мржњу је било лако усмерити и према онима који су као адвокати, уважавајући своју професију одбијали да дају допринос овој колективној хистерији. Тако је и Дуда Бошковић, после константних оптужби у штампи и партијским конференцијама, на својој кожи осетио гнев разуларене светине. Наиме, не обазирјући се на ове оптужбе, као и чињеницу да су људи у послератној Југославији губили главу и за много безазленију сарадњу са окупатором од Андраша Фехера, он је овога упорно бранио од смртне казне и доживео срамотно пребијање, које је штампа ради додатног понижења детаљно описала. Излазећи из зграде Окружног суда у Панчеву, пошто је како наводи новинар „Слободне Војводине” пред мајкама и очевима обешених родољуба бранио злочинца Фехера, неколико стотина људи је поред полицајаца који су га наводно штитили, физички насрнула на Дуду Бошковића. „Маса је раскинула обруч и почела да удара Дуду Бошковића који је био оборен на земљу. То је трајало свега неколико тренутака. Поновном одлучном интервенцијом милиција је успела да разбије масу народа и да Дуду Бошковића изудараног, спроведе до његове куће.” (Слободна Војводина, 3. октобар 1945.)

Чињеница да у су се ове одурне сцене догодиле уочи новембарских избора, спасила је овог опозиционара од жешће одмазде. Али, када су рефлектори западних савезника и њихове јавности престали осветљавати политичку сцену у Југославији, пребијање више није била довољна казна за супротстављање гашењу парламентаризма и успостављању диктатуре пролетеријата. Ипак, од методе јавног пребијања није се тако брзо одустало. У то се уверио и Драгољуб Јовановић, најважнији и све до избора за Уставотворну скупштину најагилнији комунистички савезник из редова грађанских политичара. За разлику од многих других, у његовом случају, рекло би се, није било речи о кетману, већ пре, о једном претераном полагању наде у сопствену делатност, зарад одржавања каквог таквог парламентаризма. Мада и тај сужени плурализам у оквиру Народног фронта никада није почивао на начелима о којима је тежио Јовановић, његова вера да се једнопартијски систем у Србији не може инсталирати, није до последњег тренутка изгледела. Тек када су после победе на новембарским изборима комунистички политички циљеви почели да добијају јаснији облик, он се пробудио и отрезнио од сопствених заблуда. У том тренутку, Јовановићева савест, али и разочараност у друге и нарочито самог себе, очигледно нису дозвољавали да немо посматра везивање југословенског друштва у окове диктатуре. Он је усамљен за скупштинском говорницом свесно водио унапред изгубљену битку против успостављања једнопартијског система. „Кад се каже партија, то значи део нечега; странка, то значи страна, јасно је да не може бити само једна, јер то је и физичка и психичка немогућност”

Овакве речи нису актуелној идеологији представљале озбиљну опасност, али је средином 1946. године прошло време када их је власт могла толерисати. Уосталом, сходно совјетском искуству, безболно остваривање својих циљева никада није било у плану КПЈ. Партијски функционери су на састанцима, митинзима и интервјуима претили непријатељима „радног народа” немилосрдном борбом и казнама. Када су обзире према спољном фактору нестали, нестрпљење за коначан обрачун је било толико, да нису могли чекати прилагођавање законских прописа својим жељама. Пошто се због Јовановићевих изјава тада још није могао покренути кривични поступак, кривицу је требало измислити. Милован Ђилас нас неколико деценија касније обавештава да је после Јовановићевог излагања у Скупштини, поводом Закона о задругама, Тито захтевао од Ранковића да ухапси Јовановића, тако што ће кривицу „ако је нема створити”. (Даниловић, 2010: 196)

И поред значаја за разумевање начина деловања КПЈ против својих непријатеља, ми овом Јовановићевом једногодишњем путу од лојалног савезника до највећег непријатеља нећемо посветити значајнију пажњу, јер он у нашој науци већ претставља опште место. Пажњу ћемо посветити његовом утицају на Војводину, сарадницима по војвођанским градовима и селима, као и методама које је ПК користио против овог најпознатијег опозиционара унутар Народног фронта.

Имајући у виду чињеницу да је Народна сељачка странка основана две године после избора 1938. године, можемо рећи да је немогуће поуздано утврдити њен утицај на војвођанско сељаштво пре Другог светског рата. Он свакако није био нарочито значајан, јер је странка Драгољуба Јовановића настала од

левог крила Савеза земљорадника, странке која је на поменутих изборима освојила у Дунавској бановини тек нешто више од 2% гласова. (Вајагић, 2013: 489) Исто тако, немогуће је поуздано говорити и о подршци Војвођана странци у првим годинама после рата. Међутим, вероватно је, због Јовановићевог учешћа у власти, његове релативне присутности у јавности и наглашене бриге и привржености за село и сељаштво, порастао страначки углед код најбројнијег становништва Покрајине. Оваквом мишљењу иду у прилог и процене ОЗН-е које су указивале да би у Петрограду, уколико се Народна сељачка странка реорганизује „и да дођу сви људи имала 7000 до 8000 гласача а у округу и до 35000 присталица”. (Бјелица, 2008: 97) И за много мање процене код опрезних и неповерљивих револуционара палила се лампица упозорења. Она се без сумње распламсала када су Драгољуба Јовановића жигосали као опасног непријатеља. Али, тада је и његов круг присталица проширен огорченим противницима режима који су већ били поражени, политички или материјално обесправљени. Они су без обзира на идеолошке разлике били спремни да се сврстају под заставу новог јунака у борби против револуције.

Као и у случају других странака, ни Народној сељачкој странци није био дозвољен рад ван Народног фронта. Тако да и за време њиховог блиског савезништва и најмање самостално деловање није промицало свевидећем оку комунистичких обавештајних служби. Међутим, тада су околности диктирале блажи однос према Јовановићу и његовој странци. Његово лојално савезништво у борби против непријатеља ван НФ и због потребе одржавања макар и привидног парламентаризма, приморало је КПЈ да толерише политичко деловање НСС, које је само годину дана касније проглашено непријатељском активношћу које „цепта савез радника и сељака”. У том је смислу занимљив податак да је још 3. августа 1945. године Покрајински комитет сазнао да активисти НСС у неколико села јужног Баната раде по упутствима Драгољуба Јовановића на „сједињавању са десним крилом Земљорадничке странке, јер треба сељаци да уједине снаге”.

Па ипак, када је почетком 1946. године придржавајући се старих метода борбе против политичких лидера, КПЈ организовала побуну чланства НСС против Јовановића, њему је од стране неких страначких функционера управо највише замерено за издају сељака. Пошто овакве клевете у том тренутку нису биле довољне да се чланови Извршног и Главног одбора НСС поколебају у својој лојалности према председнику, КПЈ се морала директније укључити у рад око политичке изолације Драгољуба Јовановића. Рекли бисмо да је поред његовог родног краја, Војводина имала најважнију улогу у спровођењу овог циља. Наиме, режим је помоћу заврбованих људи из НСС организовао Конгрес НСС, који је из странке требао да искључи оснивача и председника. Одједном је, како каже Драгољуб Јовановић, „постала интересантна и важна та странка, која се није смела поменути о изборима за конституанту... Сваки народни одбор, од месног до окружног, свако министарство и високо надлештво је претраживало ко је био земљорадник, нарочито ко је од сељака и интелектуалаца Драгољубов да би га упутили на конгрес. Државним колима су обилазили села по ужој Србији и Војводини чланови тзв Извршног одбора.” (Јовановић, 2008 : 68)

Али, по војвођанским селима нису само крстарили Јовановићеви страначки противници. КПЈ је својим већ опробаним методама убеђивала чланство за одлазак на Конгрес, који је председник странке бојкотовао. Тако се у документима наводи, како су у свим срезovima Новосадског округа, због Конгреса у Београду под покровитељством КПЈ одржаване конференције чланства НСС. Учесници у овом послу са нескривеним поносом истичу да су из целог Округа успели да окупе „све колебљиве и непријатељски расположене присталице НСС”. (А.В.Ф,334, 10873/2) На овим скуповима чланство није само присуствовало, већ је како се наводи у Извештају, „једнодушно осуђен испад Драгољуба Јовановића и постигнуто чвршће везивање ових људи уз Народни фронт”. Чак је и пред сам полазак чланства у Београд одржана окружна конференција свих делегата, „која се претворила у манифестацију верности и оданости Народној влади, а оштро жигосан и раскринкан рад Драгољуба Јовановића”. (А.В.Ф. 334.10873/2)

Пресликана ситуација дешавала се и по осталим војвођанским окрузима. Истог дана је одржан скуп у Сремској Митровици, а два дана касније су се и делегати НСС Петровградског округа оградиле од „издајничког рада Драгољуба Јовановића”. Ником више није била важна ни елементарна смисленост бујице оптужби, увреда и клевета. Његове страначке колеге из Петровграда су га оптужиле и за непријатељско држање према НОБ-у. (Слободна Војводина, 9. август 1946.) Нема никакве сумње да су и такве тврдње наручене од стране ПК КПС за Војводину. Запаљива атмосфера потпиривана је до последњег дана пред Конгрес странке у Београду. Када је Конгрес најзад 11. августа одржан, појединим делегатима није била довољна осуда и Резолуција којом су Јовановића и председника Главног одбора Радомира Тодоровића искључили из НСС, већ су говорнике, како се наводи у нивинарским извештајима, често прекидали узвицима: „Доле Драгољуб. На суд с њиме”. Слободна Војводина, 12. август 1946.)

Ако је тачна накнадна Ђиласова тврдња да је одлука о Јовановићевом хапшењу донета одмах по његовом излагању у Скупштини поводом Закона о задругама, онда су ове паролe недвосмислена потврда полицијских активности у правцу спровођења маршалових жеља. Јовановића није требало само политички изоловати, већ и припремити јавност за примену драстичније казне. Улога његове странке и политичких другова у том процесу је од великог значаја. Оптужба по болшевичком рецепту, пре свега, добија на значају када долази од окривљеном блиских људи. Зато је Партија користећи максималну подршку државног апарата, настојала да и овом обрачуна са последњим непослушним грађанским политичарем привуче и укључи што више људи из НСС на своју страну.

Заправо, наше комунистичке вође су одавно прихватиле болшевичку максиму да је политика борба у којој победник добија, а губитник губи све, па и живот. У овом случају проблем је био што КПЈ у том тренутку, као и остале источноевропске партије, још није и званично укинула вишепартијски систем. Стога им је, за разлику од совјетских узора, требало више смисла и воље за односе са јавношћу. Тако да су настојали да тај скок у средњевековно варварс-

тво из деветнаестовековне цивилизацијске сигурности коју је гарантовао либерализам буде постепен. Такве поступке су свом све многобројнијем чланству, али и оним мање амбициозним и политички недовољно заинтересованим људима тумачили као неопходну жртву ради незамисливог благостања у којем ће њихова деца уживати у будућности. Онај ко стоји на том путу морао је бити немилосрдно уклоњен. Али као што смо рекли, КПЈ се 1946. године морала трудити да се та кривица јавности прикаже веродостојном. То је још један разлог због чега је фарса са члановима НСС имала за њих велики значај.

Не треба истицати да су они који би одбили намењену улогу стављали на коцку сопствену безбедност, али и будућност своје деце. Па ипак, на простору Војводине у НСС било је таквих који су до последњег тренутка истрајавали у лојалности према свом председнику, странци и парламентаризму. Очигледно да је у жеку напада на њега, Јовановић имао не само личну жељу и храброст да се бори, већ и реалну снагу у појединим војвођанским регионима. Средином јула су његови, вероватно изразито антикомунистички настројени следбеници, обилазили своја и околна места, делили Јовановићевог „Новог Антеја” и убеђивали људе да у Југославији не постоји никаква народна влада, „већ диктатура једне партије.” У исто време је и Окружни комитет Срема констатовао да у Срему грађанске политичке странке имају утицаја, „а да нарочито интересовање влада за Драгољуба Јовановића (незадовољници- средњаци и богати, неки и интелектуалци.)” (А.В. Записник са састанка ПК КПС за Војводину, од 16. јула 1946.)

Нема сумње да су и ти људи убрзо на, како каже Јовановић, комичан и трагичан начин уцењивани и присиљавани да га се јавно одрекну и учествују у, за комунисте карактеристичној политичкој хајци. (Јовановић, 2008: 69.) У том лову није било места за уздржаност и позивања на некаква лична морална и начелна правила. Тако на пример, комунистима није било довољно што је Никола Радованов адвокат из Новог Сада, користио сваку прилику да Јовановићу због тога што не долази на седнице Извршног одбора одузме право да говори у име НСС. (Јовановић, 2008:69) Њих нису занимали напади лимитирани дипломатском пристојношћу, већ увредљиве, по могућству погрдне оптужбе на рачун политичких ставова и карактерних особина. Када је на седници Народног фронта Војводине, за разлику од осталих говорника Радованов остао уздржан од оптужби, блаћења и претњи, први човек КПЈ у Војводини Добривоје Видић, изразио је наду да ће адвокат Радованов остати веран народу „и до краја пречистити са издајничким непријатељем ФНРЈ- поквареним демагогом Драгољубом Јовановићем.” (Слободна Војводина, 2. август 1946.) Због таквог понашања Радованов се у партијским извештајима одмах након ове седнице дефинише као највернији Јовановићев присталица. (А.В.Ф.334.10/2) Радовановљеви покушаји да им се приближи тако што је у НФ, различитим конференцијама и раду на терену хвалио и подржавао владине политичке одлуке и привредне мере, остали су и после више од годину дана, на нивоу сувопарних констатација у партијским документима. (А.В.Записник са седнице ПК КПС за Војводину од 18. октобра 1947.)

Очигледно, комунисти су прилично лако излазили на крај и са грађанским политичарима којима је морална лествица високо подигнута, а храброст у грађанском друштву међуратног периода била уважавана. Када су истакнуте страначке личности постали пијуни у рукама режима или разочарано одступили са политичке сцене, било је очекивано да ће се и обично чланство повући у сигурност политички незаинтересованог, пасивног посматрача. Оставши са малом групом, не толико политичких следбеника колико личних и породичних пријатеља, Јовановић, заправо више није могао разликовати политичког присталицу и пријатеља од шпијуна УДБ-е. У тим данима испуњеним сумњама, али и претњама и оптужбама комунистичких функционера, изгледало је да ће пут на прославу крсне славе код пријатеља у војвођанско село Сивац, у месту за њега препуном лепих сећања, бити повратак толико потребном духовном миру. Међутим, режим је управо ту планирао да према Јовановићу примени мере које су до тада биле уобичајене за провинцијалне, махом анонимне опозиционаре. Желели су да поносном београдском интелектуалцу и политичару, јавним физичким малтретирањем и пребијањем задају неизрециву духовну бол, и на тај начин угасе жељу и менталну снагу за даљим супротстављањем њиховим политичким циљевима.

Док је пребијање Дуде Бошковића представљено као спонтана реакција ожалошћених породица због његове одбране ратног злочинца, у Јовановићевом случају није остављена никаква дилема ко је режисер немилих сцена у до тада питомом војвођанском селу. Наиме, за време свечане вечере, разуларена гомила од неколико стотина скојеваца, махом црногорских колониста, претећи револвером и не обазирјући се на присутне госте, извела је Јовановића у тамну и снежну ноћ. Претњама, псовкама и уз песму спровели су га до железничке станице. Ту је малтретирање у празничној ноћи дошло до врхунца. Опис патње и понижења је нарочито потресан када долази од самог страдалника: „Са перона нам је ишла у сусрет друга гомила, много ратоборнија од мојих пратилаца...У самој станици узвици су били праћени подигнутим штаповима и батинама. Прве су пале на моју главу, затим друге, и осетио сам како пузим по снегу, кржаве главе, без капе. Јечао сам као рањена звер... (Јовановић, 2008:127)

У то време, а и касније, била је пракса да се у Покрајинском комитету расправља о свакојаким, па и безначајним политичким и безбедоносним догађајима. Међутим, у стенографским белешкама са седница ПК нема ни назнаке о пребијању савезног посланика и члана Президијума. Вероватно да овакво игнорисање недостојних потеза није детерминисано жељом да се они, као грешка што пре забораве. Партија у том тренутку није сматрала да овакве „грешке” могу изазвати били какву политичку штету. Заправо, овим чином власт је свима јасно ставила до знања да борба против противника револуције неће бити ограничавана никаквим хуманим принципима, нити правним или моралним нормама.

Па ипак, пребијање није поколебало Јовановићеву опозициону делатност. Али, није умањило ни комунистичку мржњу и решеност да се обрачун са њим и њему сличним једном за свагда оконча. Док је он у Скупштини користио сваку прилику да критикује Владу и законске предлоге, режим је стрпљи-

во плео мрежу која ће га стрпати у комунистички казамат. А кад тамо и доспе, ни он неће одолети утиску да се са сетом сећа затвора у „трулој Југославији, где су политички затвореници могли читати новине и књиге или служити се ножем и виљушком..

Не знамо да ли је о „трулој Југославији” размишљао и Фрањо Гажи када је сведочио на Јовановићевом суђењу и потом, такође, осуђен на вишегодишњу робију. У сваком случају, његово хапшење није узроковало гашење Хрватске републиканске сељачке странке. Она је за разлику од НСС нестала из политичког живота Југославије тек после 1948. године. (Petranović, 1995: 557) Уосталом, као „чедо” КПЈ, она за комунисте никад и није, као друге грађанске странке, представљала никакву претњу. Чак ни онда када је председник оптужен за издају и свима постало јасно да се њихови планови помоћу ХРСС не могу остварити. Када је почетком 1947. године гушење других странака било у пуном јеку, Политбиро ЦК КПЈ је сматрао да би „курс ликвидације ХРСС био веома погрешан”. И поред многобројних проблема и незадовољства, овај „прилепак” КПЈ је био важно средство за потискивање „мачековаца” и одржавање какве такве контроле над хрватским сељаштвом.

Изгледа да је у првим годинама после Другог светског рата најважнији политички пројекат КПЈ у раду са Хрватима био урушавање угледа и утицаја који је имала ХСС. Ова странка је међу хрватским становништвом уживала толики значај да је у међуратном периоду постала једна од важнијих одредница хрватског националног идентитета. ХСС је кроз борбу за решавање хрватског питања у Краљевини Југославији израстао у снажан национални покрет хрватског народа. Та странка уживала је знатну подршку хрватског становништва и у Срему и северној Бачкој. И поред чињенице да је у једном периоду подржавала и Коминтерна, она је, слично као и остале грађанске странке у међуратном периоду, изражавала неповерење и антагонизам према КПЈ, сматрајући је превратничком организацијом, која је угрожавала основне духовне вредности хрватског сељаштва. И поред тога, део чланства се за време окупације определио за сарадњу са КПХ и прикључио НОП-у. Управо су они после рата представљали ударну песницу за политичку и моралну дискредитацију ХСС и њеног лидера Влатка Мачека. „ХСС је била пуна франковаца и фашиста”, окарактерисао је стање у странци пре рата Филип Лакуш на послератном збору Народног фронта у Суботици. (Слободна Војводина, 2. фебруар 1945.) Па ипак, та чињеница му очигледно није сметала јер је и даље био члан Извршног одбора ХСС.

У ствари, истина и позивања на морал су представљали обичну игру речима. Њихова улога је била да на перфидан и политички безопасан начин угуше странку. Управо то је Извршни одбор 30. јуна 1945. године и учинио, када је ХСС прогласио републиканском странком, позивајући се на учење браће Радић. (Слободна Војводина, 5. јул 1945.) Дакле, крајем рата ХСС се распала на неколико фракција. Једна од њих је пришла партизанском покрету, те је као таква уживала потпору КПЈ и стекла право да у оквиру Народног фронта, и поред тога што јој нису приступиле познатије вође, представља целу странку. (Коштуница, Чавошки, 2011: 107) Да би лакше неутралисала деловање ових

првака, фракција у НФ позивала се на осниваче странке браћу Радић и променивши име у Хрватску републиканску сељачку странку вратила се, наводно њеном изворном програму. То се догодило крајем јуна 1945. године, када се, између осталог, у закључку Извршног одбора ХРСС, поред Хрватске и БиХ помиње и Војводина као територијална област страначког деловања. (Petranović, Zečević, 1987: 186) Тако се КПЈ у Војводини, као што је био случај и у осталим деловима Југославије, једним потезом решила политичког супарника и добила проширену руку за ширење своје идеологије и утицаја на хрватске масе.

Међутим, Мачекови следбеници у Војводини које је предводио адвокат Мића Скендеровић били су вешти политичари који су уз подршку католичке цркве и интелигенције не само успешно сузбијали утицај нове странке и КПЈ на војвођанске Хрвате, већ су у појединим местима успоставили и контролу у самој ХРСС. (А.В.Ф.334.77)

Наравно да КПЈ није бирала средства да сузбије и елиминише ово опасно деловање. Чланови који су пришли НОП-у по завршетку рата престали су бити само дисиденти ХСС и постали су представници нове, од КПЈ прихваћене обновљене ХРСС. Легално политичко деловање нове странке било је у одређеној мери контролисано и лимитирано уласком у Народни фронт. Пошто је релативно мали број Хрвата у Војводини био у НОП-у, а незнатно их је било и у народном фронту, КПЈ је одлучила да помогне оснивању одбора ХРСС, али не тако да у том процесу учествују мачековци. КПЈ је намеравала да у Војводини уз помоћ ХРСС анимира Хрвате и спроводи шири политички утицај на хрватске масе. Ишло се дотле да је у њиховом плану рада према ХРСС истакнут задатак да се покрене акција контроле и претреса њеног руководства, нарочито у оним местима где Партија није имала никаквог увида у рад таквих одбора. Затим је истакнуто да у местима не смеју постојати никакви посебни одбори ХРСС, јер је по њиховом мишљењу требало остварити потпуно јединство унутар Народног фронта. (А.В.Записник са састанка ПК КПС за Војводину од 8. августа 1946.)

Међутим, руководство и ћелије на терену нису у потпуности нашли одговарајуће механизме за успешну борбу против организованог отпора старог чланства, а пре свега нових антикомунистичких елемената који су управо својим ангажовањем у ХРСС најчешће успевали да изолују утицај Партије. Таквом стању допринеле су неке грешке КПЈ попут затварања Хрвата са немачким презименима у логоре, а нарочито „грешке” које су изазивале револт код сељака као што су направиле таксе, „лежарина на пијаци према броју комада, а не према простору” и сл. (А.В.Ф.334.141)

Мачекови следбеници у северној Војводини, које је предводио адвокат Мића Скендеровић, некадашњи симпатизер НОП, спречавали су оснивање ХРСС сматрајући да је то обичан „прилепак” КП, а појединце који су учествовали у оснивању и деловању нове странке дискредитовали су чињеницом да они никад и нису били чланови ХСС.

У исто време у Срему су стари хаесесовци наводно истицали попа Маснића, који такође никад није био члан ХСС, али који се, користећи се погреш-

ном политиком власти према сељацима, наметао као вођа Хрвата у Војводини. Он се, како нас обавештава партијски извештаји, представљао као заштитник Хрвата у Срему „тако што је обилазио околна села и писао Тиласу приказујући му ситуацију у најстрашњим бојама”. (А.В.Записник са састанка Пк КПС за Војводину од 25. јуна 1946.) Маснић је можда и имао неке контакте са представницима ХСС али иако у виду његову блискост управо са КПЈ и послове, пре свега пропагандног карактера, које је обављао за нову власт, овакве тврдње морамо прихватити са великом резервом. (А.В.Записник са састанка Пк КПС за Војводину од 25. јуна 1946. Највероватније се радило о обрачуна са још једним „сапутником „револуције, чији су утицај на становништво и свештеничка професија узроковали неповерење код једног дела партијског чланства. Осим тога, наведени „недостаци” били су идеални аргументи за пребацивање одговорности за лоше политичко стање међу Хрватима.

Ипак, захваљујући овом неповерењу према Маснићу можемо видети колики је био утицај КПЈ на ХРСС. Наиме, из Загреба је стигло писмо адресирано на Покрајински фронт Војводине у коме Фрања Гажи и секретар странке не признају Маснића за присталицу ХРСС. (А.В.Записник са састанка Пк КПС за Војводину од 8. августа 1946.) Очигледно је због потпуне контроле коју су имали над најважнијим људима из ХРСС, интенција Партије била да се борба против Маснића поведе у самом ХРСС-у а не у Народном фронту.

И поред тога, ХРСС је успела да уз помоћ клера и дела интелигенције, а пре свега на основу заслуга ХСС из периода Краљевине, пронађе пут до хрватског становништва у Војводини. Међутим, њену конкретнију самосталну политичку активност је постепено и упорним радом успела да отупи КПЈ, која је успоставила контролу над најважнијим људима и највећим делом одбора. Заправо, Партија је на примеру Миће Скендеровића кога је послала на вишегодишњу робију, показала да се неће устручавати од драконских мера у борби против отворених непријатеља своје власти. Ипак, сукоб између Мачекових присталица и нових чланова приклоњених КПЈ само је стварао додатну конфузију и неповерење код некадашњих следбеника али и нових чланова. С друге стране, основна слабост комунистичке политичке активности састојала се у томе што није успела да пронађе подесне људе преко којих би вршила дубљи утицај на војвођанске Хрвате. Из тог разлога морали су да се ослањају на за њих „сумњиве елементе” из ХРСС.

Међутим, та потреба за ослоном била је краткотрајна. Крајем 1947. године КПЈ је ускратила подршку и практично, на тај начин, укинула постојање месних и средњих одбора ХРСС. (Коштуница, Чавошки, 2011: 274) Дакле, странка је већ тада постала излишна, а као што смо рекли 1948. године је престала свака врста активности и у Загребу. У то време излишни су постали и остали, не толико значајни али знатно вернији сапутници Револуције. Очи комунистичких функционера гледале су од самог почетка сарадње у те минорне странке, које су се максимално трудиле да јавно показују лојалност према КПЈ, са неповерењем, презиром и мржњом. Презир је традиционално највише био усмерен према социјалдемократима, комунистима идеолошки најближој странци. За њих већ поменути Извештај ОЗН-е, и поред тога што су рат неко

време провели у интернацији, каже да су се за време окупације понашали „доследно својој традицији – опортунистички.” Најутицајнији међу њима био је Јован Јегдић, за кога се каже да је за време рата клеветао партизанску борбу, да се залагао за монархију, нападао идеју братства и јединства и предвиђао брзи распад федералне Југославије. (Бјелица, 2008:98) Ипак, он је после рата постао потпредседник Народне скупштине Војводине и као такав кандидован испред Обласне листе Народног фронта за Војводину за Скупштину народа Уставотворне скупштине. У краткој биографији поводом ове кандидатуре, Слободна Војводина за овог Ирижанина наводи да се после изласка из концентрационог логора јавио као добровољац у војску и да је приступивши ЈНОФ-у њему искрено сарађивао. (Слободна Војводина, 10. новембар 1945.)

На овим и другим примерима видимо да су неискрени заправо били комунисти. Широка мрежа агената и заврбовани чланови странке, будно су пратили сваки Јегдићев корак. Покрајински комитет поседовао је информације о међуљудским односима у социјалдемократској странци, као и о најмањим несугласицама између њених водећих личности. Сваки формални, па и неформални разговор или обична размена идеја, нису сматрани природном и нормалном потребом политичког живота, већ обичном конспиративном делатношћу оних који не прихватају нову политичку и друштвену реалност у Југославији. Подједнако су презирали и оне који су им били отворени противници и оне који су се, попут Јегдића, трудили да сарађују у НФ.

Али, чак и према отвореним противницима, КПЈ није нашла за сходно да покрене апарат за „убеђивање” и „раскринкавање”, као што је био случај са првацима неких других странака. Разлог таквог односа вероватно је узрокован чињеницом да је ова странка имала мали утицај на становништво у Војводини. Нешто већу улогу, социјалдемократи су изгледа имали међу националним мањинама, пре свега Мађарима и делимично Румунима. Њихов утицај се дуго задржао и међу Словацима алибунарског среза. У овом срезу у селу Јаношик је на изборима 1950. године више од 50% бирача гласало у кутију без листе. Анализирајући изборни резултат Партија је дошла до закључка да је то последица деловања људи који су радили у социјалдемократској странци.

Међутим, то је била, већ увелико лабудова песма српских грађанских странака. Истина, Републиканска странка Јаше Продановића вегетирала је још неколико година само захваљујући свом страначком листу Република, који ни по чему није одступао од осталих режимских гласила. Заправо, после 1948. године, правилније би било противнике режима назвати незадовољницима, него опозиционарима. Њихово опозиционарство није се заснивало на политичком деловању, већ обичном ишчекивању избијања Трећег светског рата и надања на спас од стране западних држава. Власт је то веома добро знала, али и и посматрачима наших прилика са Запада било је јасно у каквом се стању налазе њихови идеолошки савезници. Једна Американка је то расположење описала следећим речима: „Дозволили су да им ишчекивање рата постане претпоставка на којој темеље своје размишљање. Стога су углавном пасивно ишчекивали да избије рат, уз необичну мешавину безнађа и надања.” (Mazower, 2011:283)

Литература:

1. Bjelica, Slobodan (2008): Držanje vojvođanskih političkih prvaka u toku Drugog svet-skog rata i neposredno nakon rata, Istraživanje, br.19, Filozofski fakultet, Novi Sad
2. Vajagić, Predrag (2013): Istorijska analiza i funkcionisanje Dunavske Banovine u Kralje-vini Jugoslaviji, doktorska disertacija, Novi Sad
3. Vrgović, Vladimir (2011): Novi Sad-hronika 1944-1969, Prometej, Novi Sad
4. Jovnović, Dragoqub (1991): Sloboda od straha, Filip Višnjić, Beograd
5. Danilović, Rajko (2010): Upotreba neprijatelja, Zavod za udžbenike, Beograd
6. Jovanović, Dragoljub(2008): Političke uspomene-opozicija i robija, Beograd
7. Koštinica, Vojislav, Čavoški, Kosta (2011): Stranački pluralizam ili monizam, Službeni glasnik, Beograd
8. Končar, Ranko (1995): Opozicione partije i autonomija Vojvodine 1929-1941, Mir, Novi Sad
9. Končar, Ranko, Boarov, Dimitrije (2011): Stevan Doronjski-odbrana autonomije, Muzej Vojvodine, Novi Sad
10. Nikolin, Ljubiša (1996): Stalež Dunđerskih, Budućnost, Novi Sad
11. Mazower, Mark (2011): Mračni kontinent, Arhipelag, Beograd
12. Petranović, Branko (1995): Zapisnici sa sednica Politbiroa CK KOJ 1945-1948, Arhiv Jugoslavije, Beograd
13. Petranović, Branko, Štrbac Čedomir (1977): Istorija socijalističke Jugoslavije Dokumenti I, Radnička štampa, Beograd
14. Petranović, Branko, Zečević, Momčilo (1987: Jugoslovenski federalizam, Prosveta, Beograd
15. Popov, Jelena (1986): Narodni frontu Vojvodini 1944-1953, Filozofski fakultet, Novi Sad

Необјављени извори:

1. Архив Војводине;
2. Ф. 334
3. Записници са састанка ПК КПС за 1945., 1946., 1947.

Периодика:

1. Слободна Војводина
2. Политика

EXTINGUISHING THE CIVIL PARTIES IN VOJVODINA AFTER THE SECOND WORLD WAR

Summary: Tearing away from ideological chains of the KPJ our historiography has achieved significant results in lighting the processes of shutting down the civil parties after the Second World War. However, as well as many other questions, these events in the northern Serbian province was not paid attention. The author has described this process on the territory of Vojvodina by using existing literature, above all the archives records. The paper is divided into two parts. The first part is related to the parties which refused cooperation with the KPJ in frame of the People Front. The second part is about so called „companions of the Revolution”, respectively the parties which were part of this organization.

Key Word: parliamentarism, civil parties, democracy, revolution, KPJ, terror